

ність врахування такого виду доказів¹; 2) характерну відмінність від інших доказів, оскільки в процесі проведення експертизи вимагається застосування спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо. Суддя одночасно не може бути й експертом, адже «... окрема голова, окремий розум не в змозі вмістити й тисячної частини накопиченого віками досвіду <...> Якщо станеться, що суду або окремій людині необхідно буде звернутися до іншої спеціальності, тоді замість того, щоб почати вивчення цієї спеціальності й, так би мовити, їхати відкривати Америку, можна прямо звернутися до спеціаліста з тієї або іншої спеціальності та взяти в нього готову формулу...»². У разі ж сумніву щодо висновку попередньої експертизи суд, з урахуванням правил допустимості доказів, може призначити додаткову чи повторну експертизу.

А. М. Полях, заступник начальника слідчого управління СБ України, здобувач кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, заслужений юрист України

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ПРЕКУРСОРІВ

Розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів передбачає

¹ Див.: *Мохов А. А.* Теория и практика использования медицинских знаний в гражданском судопроизводстве России. – С.Пб., 2003. – С. 19–25.

² *Спасович В. Д.* Сочинения: В 10 т. – С.Пб., 1983. – Т. 5. – С. 286.

використання спеціальних знань. Такі знання можуть використовуватися в різних формах: отримання консультацій спеціаліста, запрошення спеціаліста до участі в слідчих діях, проведення експрес-досліджень наркотичних засобів (психотропних речовин), проведення попередніх досліджень наркотичних засобів, призначення та проведення судових експертиз.

У криміналістичній теорії вже понад 20 років дискутується питання про необхідність дозволу на проведення судових експертиз при необхідності з'ясування сутності речовини (наркотичний засіб, психотропна або отруйна речовина тощо) до порушення кримінальної справи.

На практиці, зазвичай, якщо при проведенні попереднього дослідження об'єкт знищується, у подальшому експерт, який виконує судову експертизу, все рівно спирається на результати цього дослідження, оскільки об'єкт відсутній. Фактично при цьому він проводить оцінку попереднього дослідження і якщо вважає його виконаним методично правильно, а результати його обґрунтованими, то й підтверджує це у висновках. Таким чином, експерт підмінює собою слідчого, що навряд чи можна вважати допустимим з процесуальної точки зору.

На даний час існує нагальна потреба в законодавчих змінах щодо порядку призначення судових експертиз до порушення кримінальної справи при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів. Це пов'язано з тим, що без встановлення сутності речовини, її виду, кількості не можливо встановити подію злочину чи іншого правопорушення. У п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 зазначається, що оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності нар-

комістких рослин, необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експертизи з цих питань. Тобто виходить так, що відбувається подвійна робота з одних і тих самих обставин. Спочатку проводиться попереднє дослідження, яке не має процесуального значення, а потім призначається та проводиться судова експертиза. У той же час у багатьох випадках без попереднього дослідження взагалі неможливо обійтися, однак оскільки його результати не мають доказового значення, дослідження потім повторюється в межах судової експертизи, тобто фактично виконується подвійна робота.

Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів (психотропних речовин) передбачає призначення та проведення комплексу судових експертиз. Зокрема, у літературних джерелах визначався такий блок експертиз: 1) наркотичних засобів; 2) судово-фармакологічна; 3) агротехнічна; 4) судово-ботанічна; 5) хіміко-технологічна; 6) медико-наркологічна; 7) судово-психіатрична. Зазвичай такий комплекс є достатньо орієнтовним і можуть бути призначені й інші експертизи. Окрім цього, цей перелік розрахований на різні види злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

Узагальнення кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів дозволило визначити типовий комплекс судових експертиз при розслідуванні даної категорії злочинів. У цьому плані всі експертизи можуть бути поділені на три блоки:

1) судові експертизи для визначення предмета контрабанди: а) експертиза наркотичних засобів і сильнодіючих речовин; б) судово-хімічна експертиза; в) судово-біологічна експертиза (судово-ботанічна експертиза та судово-біологічна ольфакторна експертиза); г) судово-агротехнічна експертиза; д) судово-фармакологічна експертиза;

2) судові експертизи, пов'язані з дослідженням особи підозрюваного: а) судово-наркологічна експертиза; б) судово-психіатрична експертиза; в) судово-психологічна експертиза;

3) судові експертизи, пов'язані з дослідженням інших речових доказів: а) криміналістичні експертизи (трасологічна, дактилоскопічна, технічна експертиза документів, почеркознавча та ін.); б) експертиза металів і сплавів; в) ґрунтознавча; г) комп'ютерної техніки та програмних продуктів; ґ) товарознавча тощо.

Найбільший інтерес у розслідуванні даної категорії злочинів становить блок, призначений для визначення предмета контрабанди. Так, у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз визначено експертизу наркотичних засобів і сильнодіючих речовин як підвид експертизи матеріалів і речовин. Орієнтовний перелік вирішуваних питань такий: Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів (сильнодіючих речовин)? Якщо є, то яких саме? Чи є даний засіб наркотичним (Чи є дана речовина сильнодіючою) і яким (якою) саме? Чи мають дані наркотичні засоби (сильнодіючі речовини) спільну родову (групову) належність?

Важливими завданнями експертизи наркотичних засобів є: 1) виявлення слідів наркотичних засобів і психотропних речовин на різних предметах-носіях (окрім органів і тканин тіла людей та тварин); 2) віднесення речовини до числа наркотичних і психотропних із зазначенням її роду та маси; 3) встановлення загальної групової належності однорідних наркотичних засобів і психотропних речовин за ознаками сировини, умов зберігання та ін.; 4) встановлення загального джерела походження наркотичного засобу та психотропних речовин за місцем і способом їх виготовлення або виробництва; 5) визначення способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних засобів; 6) ототожнення конкретних мас наркотичних засобів і психотропних речовин за окремими їх частинами.

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів може призначатися судово-біологічна експертиза у двох її підвидах: судово-ботанічна та судово-біологічна експерти-

за запахових слідів людини (судово-біологічна ольфакторна експертиза). Основними цілями судово-ботанічної експертизи є встановлення природи рослинних об'єктів, їх родової, групової (таксономічної) належності, джерела походження. Судово-ботанічна експертиза дає можливість вирішити такі питання: 1) Чи є досліджувана рослина (частини рослини) наркомісткою, якщо так, то до якого виду вона належить? 2) Чи аналогічні досліджувані рослини зразкам рослин, вилучених із місця посіву? 3) Де знаходиться зона зростання досліджуваної рослини? На вирішення судово-ботанічної експертизи можуть бути поставлені й інші питання: Чи є дані об'єкти частинами одного цілого? Чи могли за певний строк статися ті або інші зміни в розвитку рослинного об'єкта? Який вік рослини, її частин? Яка таксономічна належність рослини? Чи складали раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу? та ін.

У деяких випадках при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів може призначатися судово-агротехнічна експертиза. Головним завданням судово-агротехнічної експертизи (інколи її називають агробіологічною експертизою) є виявлення причин загибелі, псування або погіршення якості продукції сільського господарства при їх вирощуванні, зберіганні або транспортуванні. Але деякі важливі питання можуть бути з'ясовані й при розслідуванні даної категорії злочинів. Зокрема, на вирішення агроротехнічної експертизи можуть бути поставлені такі питання: Чи могла вказана сільськогосподарська культура бути зібрана з даного поля або ділянки? Чи є надана культура з врожаю цього року? Який очікуваний врожай певної культури? Чи мають посіви наркомістких культур дикий або культурний характер? та ін.

Таким чином слід зробити висновок, що своєчасне та правильне призначення судових експертиз дозволить всебічно, повно й об'єктивно дослідити і розслідувати обставини вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів.